

**TÜRKPƏ SOSİAL, MƏDƏNİ VƏ HUMANİTAR
MƏSƏLƏLƏR KOMİSSİYASI**

HESABAT MƏRUZƏSİ

**MÖVZU: «TÜRKPƏ ÜZV DÖVLƏTLƏRİ ARASINDA
MƏLUMAT AXINININ GÜCLƏNDİRİLMƏSİ»**

TÜRKPA ÜZV DÖVLƏTLƏRİ ARASINDA MƏLUMAT AXINININ GÜCLƏNDİRİLMƏSİ

I. GİRİŞ

5 iyun 2014-cü il tarixində Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Bodrumda keçirilən 4-cü zirvə toplantısında çıxışı zamanı Qazaxıstan Respublikası Prezidenti Nursultan Nazarbayev türk dövlətləri arasında məlumat mübadiləsi sahəsində mövcud problemlərə diqqəti yönəltmişdir. N.Nazarbayev türk dünyası dövlətlərinin informasiya məkanının müasir səviyyədə inkişafı və kütləvi informasiya vasitələrinin rəqabət qabiliyyətliliyinin əhəmiyyətini vurğulamışdır.

Qazaxıstan dövlət başçısı dünya ictimaiyyətinə türk dünyasını təqdim edəcək vahid telekanalın açılışı təşəbbüsü ilə çıxış etmişdir. Qazaxıstan Prezidentinin də qeyd etdiyi kimi, türkdilli telekanal "BBC" və "Al-Jazeera" kimi televiziya kanallarının tipində və səviyyəsində yaradılmalıdır. O, artıq 2015-ci ildən "Türk Dünyası" ümumi informasiya məkanının inkişafı məsələsinin müzakirəsinə başlanması və bu məsələnin TDƏŞ-in Astanada keçiriləcək 5-ci zirvə toplantısının gündəliyinə əsas mövzu kimi daxil edilməsini təklif etmişdir.

Şimali Kipr Türk Respublikasında 15-17 noyabr 2014 tarixində dördüncüsü təşkil edilən Türkdilli Ölkələr və İcmalar Media Forumu "Türkdilli Ölkələr və İcmaların Aktual Problemləri kontekstində Media" mövzusunu ələ almışdır. Bu və buna bənzər işlər Türkdilli ölkələr arasında mətbuat sahəsindəki əməkdaşlığa yardım edir.

Yuxarıda qeyd olunan məsələlər TÜRKPA-nın baxış çərçivəsində yerləşir. Xüsusən, Sosial, mədəni və humanitar məsələlər komissiyasının 15 aprel 2014-cü ildə Bişkekdə keçirilən 3-cü toplantısının tövsiyə qərarında türkdilli dövlətlər arasında məlumat mübadiləsinin gücləndirilməsi məsələsinə diqqət yetirilmişdir.

TÜRKPA üzv ölkələrinin KİV-nin qarşılıqlı informasiya əməkdaşlığı nəticədə türk xalqlarının bir-biri haqqında məlumatlandırılmalarının genişlənməsinə gətirib çıxaracaq prioritet məsələlərdən biri olmalıdır. TÜRKPA üzv ölkələri arasında məlumat mübadiləsinin gələcək inkişafı mədəni-humanitar əlaqələr sahəsində olduğu kimi, həm də ticari-iqtisadi sferada əməkdaşlığın dərinlənməsinə şərait yaradır.

II. TÜRKPA ÜZV DÖVLƏTLƏRİ ARASINDA QARŞILIQLI MƏLUMAT MÜBADİLƏSİNİN İNKİŞAFININ ƏSAS PROBLEMLİ ASPEKTLƏRİ

İnformasiya texnologiyaları əsərində KİV dünyada ən əhəmiyyətli və nüfuzlu sosial qurumlardan biridir. KİV-in hazırkı rolu belədir ki, müvafiq informasiya təminatı və tənzimlənməsi ölkələrin uğurlu əməkdaşlığı və qarşılıqlı mənfəət əsasında yaxınlaşmasında yaxşı zəmin rolunu oynayır.

Bu gün TÜRKPA üzv dövlətləri arasında KİV sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı fəaliyyət kifayət qədər fəal inkişaf etmir və dövlətlər arasında informasiya axınının aşağı səviyyəsi müşahidə olunur.

Hazırda müasir dünya ilə ayaqlaşmaq üçün türk dövlətlərinin məlumat mübadiləsi məsələsinə baxmaları vacibdir. Xəbər agentlikləri və jurnalistlərin qarşısında çox iş dayanır. Eyni zamanda, hazırda digər türk dillərini bilən tərcüməçilərə kəskin ehtiyac hiss olunmaqdadır. Bütün sahələrdə məlumatların peşəkar tərcüməsi üçün çox sayda tərcüməçiyə ehtiyac var. Yuxarıda sadalanan faktlar baxımından TÜRKPA üzv dövlətləri arasında hələ də məlumat mübadiləsinin geniş kanalları yaradılmamışdır.

III. TÜRKPA ÜZV DÖVLƏTLƏRİNDƏ KİV-İN İNKİŞAFI

Azərbaycan Respublikası: Azərbaycan KİV-in inkişafı üçün şəraitin yaradılmasında əhəmiyyətli təşviqat həyata keçirmişdir. 1992-ci ildən qüvvəyə minmiş “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ölkədə KİV-in fəaliyyətini tənzimləyən əsas qanundur. Bu qanunla KİV-in dövlət qeydiyyatı qaydaları müəyyən edilmiş, senzura qadağan olunmuş, jurnalistlərin hüquq və öhdəlikləri aydın şəkildə göstərilmişdir.

2013-cü ilə olan rəsmi məlumatlara əsasən 1750 qəzet, 80 televiziya və radioyayım xidmətləri olmaqla Azərbaycanda 1830 kütləvi informasiya vasitələri qeydiyyatdan keçmişdir. Yalnız 15% qəzet və jurnallar hakimiyyət strukturları tərəfindən təsis edilmişdir. 65% qəzet siyasi və ictimai təşkilatlara, özəl struktur və hüquqi şəxslərə məxsusdur. Etnik və dini azlıqların KİV-dən sərbəst istifadə etmək hüquqları var. Etnik azlıqların dilində qəzetlər çap olunur və ya ölkə xaricindən gətirilir.

Azərbaycanda Türkiyə Respublikası mənşəli agentliklər və müxbirlər vəzifələrini yerinə yetirməkdədir. TRT televiziyası və Anadolu Agentliyi başda olmaq üzrə müxtəlif mətbuat nəşr quruluşlarının nümayəndəlikləri var. Qazaxıstan “Kazinform” milli informasiya agentliyinin müxbiri ilə təmsil olunmuşdur.

Qazaxıstan Respublikası: Qazaxıstanda kütləvi informasiya vasitələri fəal inkişaf etməkdədir. Xüsusən, qeyri-hökumət KİV olmaqla kütləvi informasiya vasitələrinin sayının artmasında davamlı tendensiya müşahidə olunur. Çap mətbəələrinin tirajları artır, özəl televiziya proqramlarının istehsalı isə əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. Ölkədə KİV-in fəaliyyəti 23 iyun 1999-cu ildə qüvvəyə minmiş “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Qazaxıstan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənir.

Qazaxıstan Respublikası İnvestisiya və İnkişaf Nazirliyi Kommunikasiya və İnformasiya Komitəsinin məlumatına əsasən ümumi strukturda böyük çoxluğu –

85,5% - qəzetlər (1365) və jurnallar (808), 11,5% elektron mətbuat (91 televiziya şirkəti, 57 radio şirkəti, 146 kabel televiziya operatoru və 8 peyk yayımı) və 0,3% xəbər agentlikləri (65) təşkil edir. 2213 sayda fəaliyyət göstərən mətbuat vasitələrinin 521-i (23,5%) dövlətə, 1692-i (76,5%) isə qeyri-dövlət strukturlara məxsusdur. Hazırda ölkədə fəaliyyət göstərən 1365 qəzətdən 328-i (24%) dövlətə, 1037-i (76%) qeyri-dövlət strukturlarına məxsusdur. Qazaxıstanda 17 dövlət, 237 qeyri-dövlət strukturları olmaqla 255 elektron mətbuat fəaliyyət göstərir.

Bu gün Qazaxıstan ərazisində böyük türk agentliklərinin nümayəndə ofisləri var. Öz növbəsində Qazaxıstan informasiya agentliklərinin müxbirləri də Azərbaycan və Türkiyədə çalışır, “Kazinform” beynəlxalq xəbər agentliyinin Bakıda, Daşkənddə, Bişkekdə və “Khabar” agentliyinin Ankarada nümayəndəsi var.

Qırğızıstan Respublikası: Qırğızıstanda kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı yüksək göstəricilərə malikdir. Forma və tərkibinə görə bütün bu KİV-lər iki kateqoriyaya bölünür - hökumət və qeyri-hökumət. Qırğızıstanda KİV-lər 2 iyul 1992-ci il tarixli "Kütləvi informasiya vasitələri haqqında" qanunla tənzimlənir.

2014-ci Qırğızıstanın Rabitə üzrə Dövlət Agentliyinin məlumatına görə ölkədə 1500-dən çox KİV qeydə alınmışdır. (onlardan 1366-sı möhürlü, 134-ü elektronik, 25 TV kanalları və 26 radio stansiyalarıdır). Qeyd etmək lazımdır ki, Qırğızıstanda qeydiyyatdan keçmiş KİV-lərin 70%-i internet versiyasına malikdir. Bir çox KİV-lər isə aylıq və rüblük nəşrlər və yaxud internet istifadə üçün xüsusi mətn formatında materiallarını web-saytlarına yerləşdirirlər.

Ümumrespublika miqyasında hökumət səviyyəsində iki əsas qəzet mövcuddur – qırğız dilində «Kırqız Tuusu» (tiraj nömrəsi 5 min nüsxə) və rus dilində «Qırğızıstanın sözü» (tiraj nömrəsi 6 min nüsxə, eyni zamanda 20 min nüsxədə «Həftə sonu» adlı əlavə tiraj buraxır).

Regional miqyasda yerli dövlət administrasiyası nəşriyyat orqanları səviyyəsində 48 rayon, 11 şəhər və 11 əyalət qəzeti çıxır. Qırğız, rus və özbək

dillərində müstəqil əyalət qəzetlərinə malik Oş əyaləti istisna olmaqla regional hökumət nəşrləri əsasən iki dildə çıxır. Beynəlmiləl tərkibə malik bəzi iri rayonlarda hökumət statuslu rayon qəzetləri də iki dildə çıxır.

Türkiyə Respublikası: Türkiyədə 9.6.2004 tarixli və 5187 sayılı Mətbuat Qanunu mətbuat azadlığını və bu azadlığın istifadəsini tənzimləyir. Türkiyədə çox sayda kütləvi informasiya vasitələri var və bunlar fərqli dünyagörüşlərinə sahib yerli və xarici təşkilatlardan ibarətdir. Türkiyədə mətbuat azadlığı əsas olmaqla birlikdə mətbuat azadlığının istifadəsi demokratik bir cəmiyyətin tələblərinə uyğun olaraq; başqalarının hüquqlarının, cəmiyyətin sağlamlığının və əxlaqının, milli təhlükəsizlik, ictimai nizam, ictimai təhlükəsizlik və ərazi bütövlüyünün qorunması, dövlət sirlərinin açıqlanmasının və ya cinayətin qarşısını almaq, eyni zamanda məhkəmə gücünün nüfuz və qərəzsizliyini təmin edilməsi məqsədiylə məhdudlaşdırıla bilər.

Davamlı nəşrlərdə Türkiyə daxilində 50-yə qədər qədər qəzet var və bununla yanaşı 30-a qədər televiziya kanalı ilə 40-a qədər radio vardır. Yerli televiziya kanallarının sayı 250, yerli qəzetlərin sayı 2500, yerli radiolar isə 1000 civarındadır. Bütün ölkəyə yayımlanan televiziyaaların içində dövlət televiziyaalarının (TRT) nisbəti 25% qədərdir. Ölkə daxilində fəaliyyət göstərən, biri dövlətə aid olmaq üzrə 24 xəbər agentliyi vardır. Bundan əlavə otuzdan çox universitetdə kommunikasiya fakültələri vardır. Türkiyə daxilində yayımlanan təşkilatların əhəmiyyətli bir hissəsinin mərkəzi İstanbulda yerləşir, ancaq digər böyük şəhərlərdə məskunlaşan milli nəşrlər də var. Türkiyə mənşəli davamlı nəşrlər Türkiyə Respublikası vətəndaşlarının sıx yaşadığı digər ölkələrdə də nəşr olunmaqdadır.

Türkiyə mənşəli və bütün Türk dünyasına istiqamətli olaraq yayımı həyata keçirən "TRT Avaz" kanalı, gün içində fərqli saatlarda digər Türkdilli ölkələrin dilləri də daxil olmaq üzrə Türk ləhçələrində nəşrlər etməkdədir. Ardıcıl tərcümə ilə eyni anda birdən çox Türk ləhçəsinin yer aldığı proqramlar və canlı nəşrlərlə

bütün Türk dili danışan birliklərə çatmağa çalışır. Kanalda; Qırğızıstan, Qazaxıstan və Azərbaycan dillərində nəşr və xəbər proqramları yayımlanmaktadır. TRT Avazdan başqa Türkiyənin xaricdə yaşayan vətəndaşlarına istiqamətli olaraq "TRT Türk" televiziya kanalı vasitəsilə yayımlar həyata keçirilir.

V. NƏTİCƏ

Məlumat mübadiləsinin genişlənməsi üçün TÜRKPFA üzv dövlətlərinin səy göstərməsi lazımdır. Bununla əlaqədar olaraq, bu istiqamətdə tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Vaxtında məlumatın əldə edilməsi və müvafiq dilə tərcüməyə şərait yaradan digər türk dillərində müvafiq biliklərə sahib əməkdaşlara malik olmaq böyük milli **informasiya agentlikləri** üçün məqsədəuyğundur.

Elm və mədəniyyət sahəsinə münasibətdə analoji tədbirləri həyata keçirmək mümkündür. Məsələn, peşəkar tərcüməçilər olduğu təqdirdə, elm və texnologiyanın, innovativ inkişafın son nailiyyətlərində görülən işlərin birbaşa bir türk dilindən digərinə tərcüməsi mümkün olardı. Eyni sözləri televiziya istehsalı və kinofilmlərin dublyajı haqqında da söyləmək olar.

Türkdilli ölkələr arasında bütöv və birbaşa məlumat və mədəni mübadilə kanallarının yoxluğu diqqəti cəlb edir. Belə vəziyyətin səbəblərindən biri də türk dillərindən digər türk dillərinə peşəkar tərcüməçilərin çatışmazlığıdır. Bununla yanaşı, tərcüməçilər çoxşaxəli fəaliyyət göstərməli, belə ki, ictimai-siyasi leksikanı bilməklə yanaşı, müəyyən sahədə tərcüməni həyata keçirməyə qadir olmalıdırlar.

Təklif olunan əməli addımlar:

1. Xəbərlərin operativ tərcüməsi üçün tərcüməçilərin hazırlanması;
2. Türk dillərində biliklərə sahib olan peşəkar jurnalistlərin hazırlanması;
3. TÜRKPFA üzv dövlətlərinin aparıcı informasiya agentliklərinin saytlarında müvafiq dövlətlərin milli dillərində səhifələrin açılması;

4. TÜRKPFA üzv dövlətlərinin informasiya agentlikləri arasında əməkdaşlığın qaydaya salınması və genişləndirilməsi;
5. Məlumat, KİV və televiziya istehsalı mübadiləsinin qaydaya salınması üzrə müntəzəm tədbirlərin keçirilməsi;
6. Türk xalqlarının mədəniyyət, tarix və dilləri haqqında verilişlərin təşkil edilməsi;
7. Türkdilli dünyada baş verən hadisələr haqqında gündəlik xəbər verilişlərinin təşkil olunması.

Yekunlaşdıraraq qeyd etmək olar ki, yuxarıda sadalanan tədbirlər TÜRKPFA-nın hər üzv dövlətində daxili informasiya məkanının şaxələnməsinə şərait yaradacaq və xarici xəbər mənbələrindən informasiya asılılığını aradan qaldıracaqdır. Məlumat mübadiləsinin birbaşa kanallarının yaradılması, bütövlükdə, mədəniyyət və elmi zənginləşdirəcək, eləcə də, TÜRKPFA üzv dövlətlərində daxili informasiya məkanının müxtəlifliyinə gətirib çıxaracaqdır.